

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi
The Journal of International Turkish Language & Literature Research
Cilt/Volume 9 Sayı/Issue 21 Nisan/April 2020 s. 39-62.
DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut320>
Mainz-Almanya/Germany

Özgün Makale/ Original Article

|| Geliş Tarihi: 22.01.2020
|| Kabul Tarihi: 04.03.2020

Türkiye Türkçesinde Empati Dili (Söylem Çözümlemesi)*

Language Of Empathy In Turkish (Discourse Analysis)

Sezergül YIKMIŞ**

Öz

Ürettiğimiz söylemler ne basitçe dil kullanımı ne de dilbilimsel bir nesnedir. Söylemler, insanların bilgilerini, değerlerini, görüşlerini, inançlarını, sosyal ilişkilerini, psikolojik ve sosyal altyapılarını, kimliklerini, niyetlerini, yargılarını ve algılamalarını yansıtır. Bu çalışmada da söylemi etkileyen unsurlardan biri olan empatinin dilbilimsel görünüşleri söylem çözümlemesi yoluyla tespit edildi. Derlem alanı olarak söylemlerin taşıyıcılarından biri olan yazılı metinleri tercih ettik. Çözümlemenin odak noktası empati olduğu için toplum ve birey kaynaklı çok sayıda değişken olması sonuçların farklılık göstermesine neden olmuştur. Bu çalışma ile günlük dilde sıkça kullanılmasına rağmen tam olarak anlaşılmamış olan empatinin farklı seviyelerde gerçekleştiğini bu seviyeleri de söylemi oluşturan öznelerin niyetlerine bağlı olarak metinlerde kullandıkları sözcük ve tümce tercihlerinin belirlediğini tespit ettik.

Anahtar Kelimeler: *empati, empati dili, söylem, söylem çözümlemesi, kurmaca, reklam metni.*

Abstract

The discourses we produce are neither simple language use nor a linguistic object. Discourses reflect people's knowledge, values, opinions, beliefs, social relationships, psychological and social infrastructures, identities, intentions, judgments and perceptions. In this study, we determined the linguistic aspects of empathy, one of the factors affecting discourse, through discourse analysis. We preferred written texts, one of the carriers of discourses, as the area of the collection. Since the focus of analysis is empathy, the fact that there are many variables from society and individuals caused the results to differ. With this study, we found that empathy, which is not fully understood even though it is frequently used in everyday

* Bu makale, yazarın Prof. Dr. Erdoğan BOZ danışmanlığında hazırladığı "Türkiye Türkçesinde Empati Dili (Söylem Çözümlemesi)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, Eskişehir-Türkiye. Elmek: sezergulykms@yandex.com
ORCID: 0000-0001-5374-1572

language, occurs at different levels, and these levels determine the preferences of the words and sentences used in the texts depending on the intentions of the subjects who make up the discourse.

Keywords: empathy, empathy language, discourse, discourse analysis, fiction, ad text.

Giriş

Empati ve söylem çözümlemesi psikoloji ve dilbilim gibi iki farklı alanda araştırma konusu olmuş iki terimdir. Söylem çözümlemelerinden hareketle korku ve nefret kavramları ya da başlı başına “öteki” kavramı üzerine çalışmalar yapılmıştır fakat empati kavramı ayrıca incelenmemiştir. Farklı alanlara ait olan söylem çözümlemesi ve empati kavramını aynı konu başlığı altında ele alındığı için çalışmamızda disiplinlinler arası bir bakış açısı hakimdir. Araştırma sonucunda sağlıklı iletişimin temeli olan empati kavramının görünümü kurmaca metin, haber metni ve reklam metinlerde betimlenmektedir. Bireyin niyeti doğrultusunda tercih edilen her dilsel unsur altında çok sayıda psiko-sosyal neden barındırmaktadır. Çözümleme yöntemleri aslında iletişim sırasında karşılaştığımız ve önemsemediğimiz çoğu tercihin göndericinin açık ya da örtük niyetinin birer parçası olduğunu göstermektedir. Bu niyetlerden biri de odağına “sen var olduğun için ben de varım” anlayışını koyan empatik tavidir. İnsanlığı “homo empaticus” olarak adlandıran, büyük devrim, empatinin gerçekleşip gerçekleşmediği iletişimde tercih edilen sözsüz ya da sözlü kodlarla anlaşılır.

Her metin türünün amacı farklı olduğu için empatinin gerçekleşip gerçekleşmediğine dair yapılacak tespitlerde kullanılacak çözümleme yöntemleri de farklı olmaktadır. Metinler donmuş yapılar olmasına rağmen okur ya da dinleyiciye ulaştığında birer söyleme dönüşmektedir. Bu açıdan söylemleri çözümlerken çok sayıda değişken çözümleme sürecini etkiler ve ortaya çıkan her çözümleme de birer metin olacağı için her söylem yeni bir söylemi doğurur, söylem ve söylem çözümlemelerinde bu yüzden bitmemişlik hâkimdir. Çözümlemelerde betimlemesi yapılacak kavram empati olduğu için elde edilen çıkarımlar genelleme yapmak için yeterli olmasa da benzeri kullanımlarda amacın ne yönde olacağı konusunda örnek teşkil etmektedir.

Empati günümüzde en çok kullanılan, özellikle iletişim dilinde en çok sarf edilen sözcük olmasına rağmen empatinin görünümüne dair dilbilim sınırları içinde etraflı bir çalışma yapılmamıştır. Bu araştırma ile daha önce dilbilimsel olarak bakılmamış olan empati kavramı, empatik ifadeler ve bunların dilbilimsel görünümüne daha sistematik yaklaşılabacaktır.

Araştırmamızda önce empati terimi ve sınırları ardından da söylem ve söylem çözümlemesi hakkında genel kuramsal bilgiler verildi. Empati kavramının farklı metin türlerinde kullanımını gösterebilmek adına hem kurmaca metin hem haber metni hem de reklam metni çözümlenmiştir. Haber metninin söylem çözümlemesi Van Dijk tarafından haber metinlerine yönelik oluşturulan eleştirel söylem çözümlemesi aşamalarına göre yapıldı. Reklam metinleri *Sistemik Fonksiyonel Linguistik* yöntemiyle sözcük tercihleri ve tümce tercihleri bakımından incelendi. Kurmaca metin ise *Gee'nin Söylem Çözümleme* yöntemine göre incelendi. Empati dili açısından veri özelliği olan tümce ya da tümce üstü birimler seçildi ve bunlar Tarhan'ın empati tasnifinde yer alan empati seviyelerine göre değerlendirildi. Kurmaca metinlerde iletişim sırasında kullanılan dil de *Yetişkin Dili, Ana Baba Dili ve Çocuk Dili* açısından incelendi.

Empati kavramını cinsiyet, statü, geçmiş, eğitim ve ideolojik yapı gibi etkileyen çok sayıda değişken olduğu için çözümlemelerde elde edilen verilerin tüm metin türleri için geçerli olması mümkün değildir. Araştırmada kurmaca metin olarak Ahmet Ümit'in "Kırlangıç Çılgılığı" adlı romanı, haber metni olarak Oya Armutçu'nun "Müebbet Israrı" haberi, reklam metni için de "Lipton Ice Tea İç, Kolaya Kaçma" adlı reklam incelendi. İnceleme sonucunda empati dilinin metin türlerinin amacına göre şekillendiği ve farklılık teşkil ettiği tespit edildi.

1. Empati Terimi, Tanımı ve Gelişimi

Bugün sıkça kullanılan empati, kısa ve kapsamlı bir kavram olduğu için çabucak yaygınlık kazanmıştır. Tarihte ilk defa Aristo (MÖ 384-322)'nin Rhetoric adlı eserinde kullanılan (Ersoy, Köşker, 2016: 1) kavramın iki atası vardır: Almanca *einfihlung* ile Eski Yunancadaki *empathia* terimleridir. *Einfihlung*'u sanat alanında kuramsal olarak inceleyen sanat tarihçi Wilhelm Worringer (1881-1965)'dir. Kavrama ait en ilginç yaklaşım ise Teodor Lipps (1851-1914)'e aittir. Lipps, ilk defa 1897 yılında terimi, bir insanın kendini karşısındaki nesneye yansıtması, kendini onun içinde hissetmesi, onu özümsemesi anlamına gelecek şekilde kullandı. 1909'a gelindiğinde ise Edward Bradford Titchener (1867-1927), terimi Eski Yunanca *empathia*'dan hareketle İngilizceye *empathy* olarak tercüme etmiştir (Dökmen, 2015: 367-368).

Krznaric, yukarıdaki açıklamanın aksine empati kavramının varlığını daha da eskilere götürür ve kavramın 18. yy.'da İskoç filozof ve ekonomist Adam Smith'le (1723-1790) önem kazandığını belirtir. Smith, "acı çeken kişiyle yer değiştirebilme" özelliğimizin ahlaki duyarlılığı doğurduğunu söyleyerek aslında 18. yy.'da empatiye dikkat çekmiştir (2015: 17-18).

Psikolojide, empati kavramı üzerine derinleşen Carl Rogers'dır (1902-1987). Empatiyi, terapistin psikolojik danışma ve terapi ilişkisi içinde danışanın öznel dünyasına girerek sözel ve sözel olmayan iletişimin elverdiği ölçüde onun bu deneyimine katılma kapasitesi olarak tanımlamaktadır (Akkoyun, 1982: 64). Rogers'dan önce *empati kurma* sözü insanın karşısındakinin hangi durumlarda hangi davranışları yapacağını önceden tahmin etmesi anlamına geliyordu. Rogers, bu yaklaşıma bireyin duygularını anlamayı ve anladığını iletmeyi de ekleyerek bilişsel yaklaşımın empatiye duyuşsal bir boyut da kazandırmıştır (Dökmen, 2015: 184-185).

Empati, Yunanca kökenli *empathia* sözcüğünden gelir: "em" eki ...in içinde, içerde; "pathia" ekinin karşılığı ise "hissetme" şeklindedir. (Ersoy, Köşker, 2016: 1). TDK tarafından Türkçe sözlükte *duygudaşlık* sözcüğüyle karşılanan kavram için Eroğlu (2017: 12-18) duyular aracılığıyla bir şeyi algılamak anlamına gelen *duyumsama*'yı kullanmıştır. *Duygudaşlık* ve *duyumsama*'dan başka kullanılan bir diğer karşılık ise *eşduyum*'dur (Gülseren, 2001: 133-145).

Ertürk, kapsamlı bir tanım yapmak için önce 1950'den 2000'li yıllara kadar yapılmış tanımların ortak noktalarını tespit etmiştir. Bu ortak noktaları tespit ettikten sonra şu kapsamlı tanımı yapmıştır (2010: 11-12):

"Kişinin kendisini bir başkasının yerine koyması; bir başkası gibi hissedebilmesi, başka insanların duygularının, heyecanlarının ve davranışlarının farkında oluşu; diğerlerinin algılarını, düşüncelerini, duygularını, tutumlarını ve özelliklerini anlayabilmesi; onların zihinsel yaşantılarını, yaşanan olaylar karşısındaki bakış açılarını

kavrayabilmesi; yaşamın onun için ne ifade ettiğini anlayarak, başka insanın yaşayış ve deneyimlerine dâhil olmasıdır.”

Tarhan (2017: 161-162), eşduyum olarak tanımlanan empatinin karşısındakinin hissettiğini hissetmenin ötesinde o kişinin bakış açısını görme, buna saygı duyma, bunu anlama ve bu aşamalar tamamlandıktan sonra ortak hareket edebilecek noktaya gelme olarak tanımlar. Durak ve Arıcı, empati kavramının sadece zihinsel bir süreç olmadığını aslında farklı kavramlar yüklenmiş çatı bir kavram olduğunu vurgulayarak tanımda sorun olmadığını fakat asıl sorunun felsefi yaklaşıldığında ortaya çıktığını belirtirler. Öznenin kendisi dışındaki bir öznenin varlığını kabul etmesi bireyi tek bencilikten kurtarır. Kendisi dışındaki gerçekliği kabul eden bir öznenin “ben, ben olmayan” ayrımını yapabilmesi, farkındalığa erişebildiğinin işaretidir. Kant (1724-1804) bilginin ön koşulu olarak *özbilinç = öz farkındalık* kavramlarını kullanır. Özbilinç bireye şunu kazandırır *deneyimler bizim değil karşı tarafın deneyimleri*: Deneyimlerin versiyonları başkasına, ikinci elden elde edilen duygular ise birinci özneye aittir. Yani “Sen o değilsin; sen, onun gibisin.” Felsefi yaklaşılan empatide kavram empati-özbilinç paradoksu üzerine kurulur (2016: 110-114).

Empati kavramını duygusal zekânın (EQ) dinamikleri içinde değerlendiren Goleman (1946) da bireyin empatik olabilmesi için *içgörüyü* sahip olması gerektiğini belirtir. Çünkü kendini, duygularını tanıyan birey etrafındaki insanların duygularına karşı da o kadar hassas olur. Duygularının farkında olmayanları *duygu dilsizleri* (aleksitimik) olarak tanımlayan Goleman, bunun doğurduğu *empatik yoksunluğu* da insan olma açısından trajik bir eksiklik olarak gösterir. Duyguların sözlerde değil davranışlarda saklı olduğu, ne söylendiğinden ziyade nasıl söylendiği önemli olduğu için empati asıl sözsüz duygu aktarımında devreye girer. Empatik insanlar da bu aşamada sözsüz ifadeleri okuyarak kendilerinde bulunan mevcut karşılıklarıyla eşleştirir ve bireyi anlar. Bunu yapan bireyler duygusal açıdan dengeli, dışa dönük, sosyal uyum becerisi yüksek bireylerdir (2007: 946).

Empati hem nöroloji hem psikoloji hem de toplumsal ayağı olan bir kavramdır. Bu üç alan tarafından yapılan değerlendirmeler sonucu Tarhan, kapsamlı empatinin altı basamakta gerçekleştiğini savunur ve bu basamakları şu şekilde sıralar:

- i. Basamak: Nötr olmayı gerektirir. Bu aşamada nötr olan kişi ön yargılarını bir kenara bırakır. Kendi düşünceleri ile karşı tarafın düşüncelerini ayırıştırır.
- ii. Basamak: Aktif dinleyici olmayı gerektirir. Hem jest ve mimiklerle hem de dönüt niteliğinde olan sorular yönelterek kişiyi gerçekten dinlediğini hissettirir.
- iii. Basamak: Karşısındaki kişiyle yer değiştirir. Ben onun yerinde olsam ne hissederdim sorularını sorarak karşı tarafın yerine geçer.
- iv. Basamak: Karşı tarafı her yönüyle kabullenmeyi gerektirir.
- v. Basamak: Çözüm üretici olmayı, kişiye davranışlarıyla ilgili açıklama yapmayı gerektirir.
- vi. Basamak: Rehberlik aşamasıdır, kişiye fikir verilir, seçenekler sunulur (2017: 177-179).

Mükemmel empati her birey tarafından sergilenemeyeceği için gösterilen empatik davranışlar da birbirinden farklıdır. Tarhan (2017: 180-182) empatinin yedi seviyede gösterildiğini belirtmiştir.

i. *Yüzeysel Empati*: Karşı tarafa yardım ediyormuş gibi görünür ama yaklaşım klişeleşmiş sözlerle örülüdür. “Takma kafana. Seni anlıyorum ama beterin beteri var.” gibi sözleri yüzeysel empati geliştiren kişi sıkça kullanır.

ii. *Ben Seviyesi*: Ben senin yerinde olsam...’larla başlayan tümcelerden örülü nasihat yığınları ya da nutuklar bu seviyenin temel özelliğidir. Bu seviyede kişi kendisini üst akıl olarak görür.

iii. *Sen Seviyesi*: Empatik tavır sergilenen kişiye fikir verilir: “Şöyle yapmalısın, bu şekilde davranırsan daha iyi olur gibi...” Karşı taraf için buyurganlık aşamasına geçilmiştir.

iv. *Biz Seviyesi*: Bu seviyede grup içi ilişki vardır fakat diğer bireyler göz ardı edilir. Bu durumda kurulan empati değil de bizcilik, grupçuluk, ırkçılık gibi görünür.

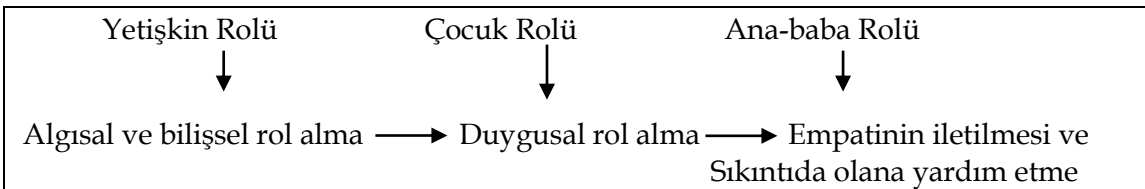
v. *Toplumsal Empati*: Empatinin en yüksek en ideal seviyesidir. Kişinin karşısındaki kişiyi tamamen ön yargısız olarak anlamaya çalıştığı, onun artılarını-eksilerini, güçlü-zayıf, olumlu-olumsuz yönlerini de bilerek kişiler üstü iletişim kurduğu evredir.

vi. *Evrensel Empati*: Bütün dünyayı ve evreni, içinde yaşayan tüm canlıları da dikkate alarak hareket eden her bir zerreyi düşünen empatik yaklaşımdır.

vii. *Zamanlar Üstü Empati*: Geleceği de düşünerek, kıyameti de hesaba katarak hareket etmek.

Empati, “Başkalarına, size davranılmasını istediğiniz gibi davranın.” altın kuralıyla da çelişir çünkü bu kural bize öğretilen “karşımızdakini düşünelim” ahlaki yargısının temelidir, fakat bu kural çıkarlarımız başkalarıyla örtüştüğü sürece geçerlidir. Kuralın merkezinde de yine bizim isteklerimiz vardır. Bu yüzden empatik tutumda kendi benliğimizi unutmadan karşımızdakiyle anlık yer değiştirmemiz gerekir. Bu eylemin de taklitten farklı gerçekleşebilmesi karşısındaki kişinin tam olarak dinlenmesine, doğru algılanmasına bağlıdır. Bireyler duygu alışverişini gözlem ve iletişimle sağlar. Etkili iletişim sağlam empati kurmamızı sağlar. Dökmen (2015: 177-183), empatik iletişimi içinde yeterli bilginin olduğu ve yalnızlığın olmadığı iletişim olarak tanımlar. Bireyde mevcut olan üç türlü benlik vardır bunlar çocuk, ana-baba ve yetişkin benliği. Bireyin empatik iletişime geçebilmesi için bu üç benliği de kullanması fakat aşırıya kaçmaması gerekir. Çocuk benlik merak duygusunu harekete geçirerek karşı tarafı anlamamıza yardımcı olurken ana-baba benliği ise taşıdığı koruyuculuğun etkisiyle sıkıntıda bulunana yardım etmeye çalışacaktır ve bireyle bilişsel ve algısal rol alma yoluyla tam empatik bağı kurabilmek için de yetişkin benlik gerekir. Empati kurabilmek için üç benlik durumu dengeli olarak yetişkin benlik denetiminde kullanılmalıdır. Döngüyü şu şekilde şematize etmek mümkündür:

Şekil 1. Sağlıklı iletişimde benlik döngüsü (Dökmen, 2015: 181)

Yukarıdaki açıklamalardan hareketle yetişkin benlik denetiminde iletişime geçen bireylerde empatik tavır hâkim olurken aynı bireylerin aşağıdaki kullanımlardan kaçındıkları görülür:

- “Takma kafanı”, “Haklısın”, “Bu da geçer” gibi beylik ifadeler kullanılmaz.
- Yargılama ifadeleri kullanılmaz.
- Ben senin yerinde olsamla... başlayan sonu akıl vermeye dayanan ifadelere yer verilmez.
- Kınama ve ayıplama ünlemleri kullanılmaz.
- Gereklilik bildiren fakat buyurgan yapıları tümcelerden ve emir kipi kullanımından kaçınılır.
- Karşı tarafı konumlandırmada olumsuz tutum sergileyen ifadelere iletişim dilinde yer verilmez.

Tespit ettiğimiz bu kullanımlardan kaçınmak yerine bunların tercih edilmeye başlanması empatik tavır yerine emptanın önündeki engellerden olan şiddet, ön yargı, otoriteye koşulsuz itaat, inkâr ve mesafe gibi durumların toplumda yaygınlık kazanmaya başladığını göstermektedir.

2. Söylem Terimi

Dilin tümce seviyesinin de üzerinde bir bağlamda ele alınması gerekliliği dikkatleri dil, insan, toplum ve düşüncenin birlikte anıldığı *söylem* (discourse) kavramına yöneltmiştir. Söylem, modern dünyanın hayatımıza kattığı bir sözcük gibi görünse de tarih sahnesine çıkışı 13. yy.’dır. Köken olarak Latince “discurrere” veya “discursus” sözcüklerinden gelen söylem ilk defa filozof Aquinalı Thomas tarafından (1225-1274) “zihni çıkarım” anlamına gelecek şekilde kullanmıştır. Orta Çağ Latinesinde ise söylem “hararetli tartışma, karşılıklı iletişim ve görüşme” anlamında kullanılmıştır. (Sözen, 2017: 17).

Söylem tanımlarının şekillenmesini sağlayan en önemli gelişme dilbilimin, antropoloji, etnoloji, sosyoloji, siyaset, psikoloji ve psikanaliz gibi beşerî bilimlerle olan disiplinler arası münasebetidir. Mevcut söylem yaklaşımlarını inceledikten sonra yapılan en kapsamlı tanım Elbirlik ve Karabulut’a ait olan tanımdır (2015: 47):

Söylem, ideolojiden asla tecrit edilemeyen, varlığını özne, (etnos) kültür, (logos) mantık ve söz,(episteme) bilgi, (topos) mekan ve (diaphopra) birleştiren farklar/zıtlıklardan alan, art zamanlı çizilmiş ve silinmiş, art zamanlı canlı ve ölü/gerçek ve gerçek dışı, art zamanlı açık veya kamufle edilmiş, görüldüğü veya duyulduğu, ya da her ikisinin de müşterek olarak yaşandığı kadarıyla işaretler, tümceler, (speech acts) söz edimleri, dile getirmeler, önermeler bütünüdür.

Alanla ilgili ilk çalışma W.Propp’un 1928’de yayımladığı *Masalın Biçimbilimi*’dir. Bu eser yapısalcılığın söylem çözümlemesinde kullanımının ilk ve en yetkin örneği kabul edilir. Alan yazınında adı geçen bir diğer eser ise Zelling Haris tarafından 1952’de kaleme alınan *Söylem Çözümlemesi* başlıklı yazıdır. Söylemin disiplinler arası boyutunu gösteren önemli bir diğer eser ise Dell Hymes’in *Language in Culture and Society* adlı eseridir. 1970’li yıllarda söylem çalışmalarını destekleyen en önemli çalışma Austin’in öncülük ettiği *söz eylem* kuramıdır. Bu yaklaşıma göre sözceler sadece *dil birimlerinden* ibaret değil aynı zamanda *eylemdir* (Kocaman,2009:1-11).

2.1. Söylemin Unsurları

İnsanın olduğu yerde dil, dilin olduğu yerde de iletişim kaçınılmazdır. İletişim, hayatın akışına yön veren ve süreklilik arz eden bir döngüdür. Bireyler neden sürekli iletişim halindedir, cevap basit: Anlatmak, anlaşılacak, anlamak. Peki iletişim esnasında

bireyler kendilerini tam olarak anlatabilir mi, düşündükleriyle söyledikleri ya da söylediğini sandığı şeylerle söylemek istedikleri aynı mı, duyduklarıyla, anladıkları ya da anlamak istedikleri aynı mı? Bu sorular ya da ihtimaller çoğaltılabilir. Bu ihtimallerin her biri anlamı ve anlaşma sürecini yeniden inşa eder. Bu süreci etkileyen unsurlardan biri de *bağlam*dir (context). Yüzeysel olarak bilginin paylaşıldığı yer ve zaman olarak adlandırılan bağlam daha ayrıntılı irdelendiğinde somut düzlemde soyut düzleme doğru yönelmektedir. Çünkü bir sözün bağlamı o sözün kullanıldığı yer ve zamandan çok o sözle ilgili olan yer ve zaman parçalarının taraflarca bilinen kısımlarının birleşmesiyle oluşan soyut bir düzlemdir. Bağlam bilginin paylaşıldığı yer ve zaman olduğu için bildirişim anında tarafların bilgiyi çeşitli iletme ve edinme yolları vardır. Bu süreç bağlama bağlı olarak gelişir. Bilgi edinme yollarında ortaya çıkacak herhangi bir sorun sürecin sağlıklı işlenmesini engeller. Söylemlerde yer alan önvarsayım (pressupposition), sezdirim (implication) ve gönderimler bilgi edinme yollarıdır .

Önvarsayım (pressupposition), “konuşma sürecinde konuşanın, katılımcılarla paylaştığı ortak bilgilerdir (Çelikkaya, 2010: 61). Önvarsayım, bir ifadede yer alan dilsel işaretleyicilerden hareketle ulaşılabilir. Böylece konuşma veya metin içerisinde bu bilgi tekrar edilmeyecektir. Örneğin “Hastaneye gidiyorum” denildiğinde dinleyende, konuşanın hasta olduğu fikri oluşur. Ayrıca “hasta mısınız?” sözünü kullanmak yerine hasta olduğu varsayımını anlayarak, hastalığının ne olduğunu öğrenmek için “neyin var” diyebilir. Sonuç olarak önvarsayım, çoğu zaman verili bilgiden hareketle oluşturulur. Önvarsayım yazılı ve sözlü her türlü iletişim sürecinde bir tümencenin anlaşılabilmesi için gereklidir. *Sezdirim (implication)*’de ise iletişim esnasında kimi durumlarda dilsel veriler yeterli bilgiyi sunmaz. Konuşan/yazan özne belli bir anlamı açıkça söylemez bu durumda devreye ima girer. Alıcı (dinleyici/okuyucu), konuşan özne ile arasındaki ilişkiye, bağlama ve sözcelem durumuna göre, bir ya da birden çok imalı anlama ulaşabilir (veya ulaşamaz). “Rüzgâr çıktı” sözcesinde örneğin sezdirilen anlamlar (imalı anlamlar) şunlardan biri olabilir:

- Şemsiyeni kapa
- Pencereyi kapa
- Yakamı kaldır
- Eve dönelim

3. Söylem çözümlemesi nedir?

Söylem, günlük dilden edebiyata, medya sektöründen siyasete kadar geniş bir alanda kullanılan yaygın bir kavram olduğu için her alanın bu kavramı inceleme şekli de farklı olmuştur. Siyasi söylem çözümlemelerinde “neyin ne amaçla söylendiği, söylenilenle yetinilmiş mi yoksa söylenilenin ardında gizlenen, ima dilen gömülü bir söylem, bir mesaj daha mı var?” gibi noktalara odaklanılırken; dilbilim çalışmalarında ne söylenildiğinden ziyade söylenilmek istenilenin nasıl söylendiği ve hangi formların tercih edildiği, bunların kullanım sıklıkları gibi hususlar üzerinde durulmuştur. Kişinin niyeti nasıl söylemi belirliyorsa söylem çözümlemesini yapan araştırmacının niyeti de çözümlemenin yöntemini belirlemektedir. Alan araştırması sonucunda çok sayıda çözümleme tekniği olduğu görülmektedir. Evre (2009: 107-152) hem bilgi karmaşasının önüne geçmek hem de sınıflandırma açısından kafa karışıklığını gidermek için tüm çözümleme teknikleri yerine alanda öne çıkan belli başlı çözümleme tekniklerini sınıflandırmaya tabi tutmuştur.

1.Dilbilimsel Söylem Çözümlemeleri: Eleştirellikten uzak dilbilim alanında kullanılan kendi içinde yapısalıcı ve işlevsel olarak ikiye ayrılan çözümlenmeler.

1.1. Yapısalıcı (Formalist) Söylem Çözümlemeleri: Daha çok metnin dilbilimsel yapısı ve bu yapılar arasındaki bağlara odaklanan yaklaşımdır. Konuşma çözümlemesi ve varyasyon çözümlemesi olmak üzere ikiye ayrılır.

1.2. İşlevselci Söylem Çözümlemeleri: İşlevselciler dili toplumsal bir yapı olarak ele alırlar, dilin kullanımıyla ilgilenirler. Bu alanda öne çıkan belli başlı söylem çözümlenmeleri şunlardır:

- 1.2.1. Konuşma Eylemi Kuramı
- 1.2.2. İletişim Etnografisi
- 1.2.3. Etkileşimsel Toplumdilbilimi
- 1.2.4. Pragmatik (Edimbilim)

2.Eleştirel Olmayandan Eleştirel Olana Bir Kırılma Noktası Olarak Söyleme İlişkin Postmodern Yaklaşım

- 1.3.1. Foucaultcu Söylem Anlayışı
- 1.3.2. Derridacı Söylem Yaklaşımı

3.Eleştirel Söylem Yaklaşımları

- 1.4.1. Teun A. van Dijk'in Söylem Yaklaşımı
- 1.4.2. Norman Fairclough'un Metin Yönelimli Yaklaşımı
- 1.4.3. Ruth Wodak'ın Söylem-Tarihsel Yöntem Yaklaşımı

Bu sınıflandırma sadece söylem çözümlemesi sınıflandırması değildir. Aslında burada yapılan sınıflandırma söylemin algılanma şekline göre gerçekleşen çözümleme stratejilerinin sınıflandırmasıdır. Bir söylemi çözümlendiğinde ortaya yeni bir söylem çıkmaktadır ve bu durumda bir metin çözümlendiğinde o metin yeniden çözümlemeye muhtaç başka bir metin haline dönüşür. Söylem çözümlemesi de araştırmannın her aşamasında yoruma açık bir süreçtir ve çözümleme esnasında elde edilen her bir yeni veri ışığında yorumlama aşamasına geri dönmektedir.

Alan yazını araştırmalarında elde ettiğimiz sonuçlar doğrultusunda en fazla kullanılan çözümleme yöntemleri şunlardır:

- i. Medya söylemlerin incelenmesinde tercih edilen Eleştirel Söylem Çözümlemesi ve Teun Adrianus Van Dijk'in haber Söylem Çözümleme Yöntemi
- ii. Romanlarda oluşan makro kurgusal yapının metin bağlamından kopmadan çözümlenmesinde kullanılan Gee'nin Söylem Çözümleme Yöntemi
- iii. Söylemlerde kullanılan her bir dil birimin tercih edilme sebebinin çözümlenmesinde tercih edilen Halliday'in Sistemli Fonksiyonel Dilbilimi yöntemi ve buna bağlı olarak gelişen James Martin'in Değerlendirme Kuramı

4. Söylem Çözümlemelerinde Kullanılacak Yöntemler

Çalışmamızda çözümlenmelerimiz yazılı metinler üzerinde olacaktır. Çözümlemede ilk aşama metnin türünün ne olduğunun tespit edilmesidir. Metnin türünün belirlenmesi metinde neden bahsedileceği ya da bunun nasıl yapılacağı gibi temel bilgilerin elde edilmesini sağlar. Reklam metni, gazete haberi ya da kurmaca bir metnin olaya bakışı birbirinden tamamen farklıdır. Bu bağlamda her metin türüne göre uygulanacak çözümlenmeler şunlardır:

4.1. Eleştirel Söylem Çözümlemesi (Critical Discourse Analysis)

Eleştirel söylem çözümleme (ESC) çalışmaları sıklıkla bir yöntem gibi anlaşılrsa da yeni bir kuramsal çerçeve olarak değerlendirilmesi de olasıdır. Bu yaklaşım, içinde bulunduğumuz yoğun ilişki ve etkileşimin yaşandığı karmaşık sosyal pratik ve süreçlerin daha iyi anlaşılması ve sürece ilişkin sorunlara çözüm üretilebilmesi açısından geliştirilmiş bir yaklaşımdır.

ESC terimi ilk olarak 1990 da kullanılmıştır. Söylem çözümleme çalışmaları van Dijk, Fairclough ve Wodak gibi kuramcılarla disiplinlerarası veya çok disiplinli bir yaklaşım olarak belirginlik kazandığı görülmektedir. Evre, çalışmasında “Adeta farklı yaklaşımların yaklaşımı” olarak açıkladığı eleştirel söylem çözümlemesinin çok sayıda kuramı içinde barındırdığını belirtir (2009: 134-138) ESC merkezinde söylem çözümlemesinin post-yapısalcı ayağı olarak değerlendirdiğimiz dil-iktidar-direnç-söylem ilişkileri üzerinde duran bir yaklaşım yer almaktadır. Post-yapısalcılar; sosyal olayların çok yönlü, açık, dinamik ve toplumlara özgü değişkenlerle oluştuğunu savunurlar. Bu doğrultuda, sosyal ortamlarda ve iletişimde kullanılan dilin de olayların hem sebebi hem de sonuçlarından biri olduğu görüşündedirler (Devran, 2010: 62).

ESC’yi dilbilimsel bir yaklaşımdan çok sosyal bir duruş olarak gören van Dijk’ tir. Ona göre hâkim sınıf, metinleri statükosunu güçlendiren, haksızlıkların kapısını açan ve onu besleyen bir araç olarak kullanır. Bu çözümlenmelerle yapılmak istenen hem hâkim sınıfın bu yanlış uygulamasını ortaya çıkarmak hem bu sisteme direnmek hem de sistemi düzeltmektir (Çakır, 2014: 82). Van Dijk tarafından haber metinlerine yönelik oluşturulan ESC’de temel amaç söylemin retoriğini, semantiğini ve anlatı yapısını inceleyerek söylemdeki ideolojik yapıyı ve bu yapının arkasında yatan gerçekleri ortaya çıkarmaktır.

İdeolojileri, doğrudan aktarıp hâkim kılmaya çalışmak yerine haber ya da filme ait metnin içine bilinçli olarak yerleştirip hissettirerek, sezdirerek, üstü kapalı anlatarak yaygınlaştırmak özellikle son yüzyılda oldukça kabul gören bir yaklaşım olmuştur (Ankaralığıl, 2008: 153). Bu yöntemle hedef kitle üzerinde daha güçlü ve kalıcı bir etki yaratılmaktadır. Sonuçlandırılmış bir çözümleme yazarın konu, durum ya da olaya karşı, bu çoğunlukla ideolojik bir durum da olabilir, kendini konumlandırma şeklidir; yani yazar tarafını işaret eder. Özellikle haber söylemi ve diğer söylemlerde şu unsurlar hakimdir: Okuru yönlendirme (manipülasyon), ideolojik kutuplaşma ya da olumsuz öteki konumlandırması (biz ve onlar kutuplaşması), ötekinin yargılanması, argümanı duygusallaştırma ve otoritenin ya da erkin gücünün vurgulanması. Haber söylemi çözümlenmelerine empati kavramı açısından baktığımız zaman özellikle engelliler, suçlu yaklaşımı, soykırım, kadın, kadına şiddet, ırkçı söylemler gibi konular empatik duyarlılık gerektiren haberlerdir. Haber metinlerinde yazarlar ya da söylemi oluşturanlar aşağıda sayacağımız teknikleri okuru yönlendirmek ve onun olaya istenilen açıdan bakmasını sağlamak için kasıtlı olarak kullanmaktadır. Kasıt ya da niyet, tümce tercihlerini ve sözcük seçimlerini belirlemektedir. Bu seçimler ve kullanım amaçları şu şekildedir:

Öne çıkarma (foregrounding) – Geri plan atma (backgrounding): Bu kullanım özellikle haber metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Bir haberin anlatısının ilk sırasında yer alan bir bölüm diğer gazetelerdeki haberlerde daha alt sıralara

yerleştirilebilmektedir. Söylemler bu doğrultuda oluşturulduğunda yazarların okuyucuyu istediği gibi yönlendirmesi, kontrol etmesi daha kolay olur.

Anlamın Kapalı Olması: Yazılı ve sözlü iletişim esnasında karşılaşılan sorunlardan biri anlatılmak istenenin karşı tarafa doğru aktarılamamasıdır. Anlam bulanıklığına neden olan durumlar şunlardır: Çok anlamlılık ve anlam belirsizliğidir: Çok anlamlılık, bir sözcüğün ya da tümcenin birden çok manaya gelmesidir. Çok anlamlılığın yol açtığı tartışmalar “sözel tartışmalar”dır ve çoğunlukla giderilebilir. Giderilemeyen durumda pragmatik çok anlamlılık var demektir. Pragmatik çok anlamlılık veya kaypaklık görünüşte aynı dili kullananlardan bir kısmının bazı terimlerin anlamını yöneten kurallar üzerinde anlaşmaya veya uzlaşmaya yanaşmamalarından doğar. Her kullanan kendi seçtiği anlam kuralının biricik doğru veya yasaya uygun anlam kuralı olduğu iddiasındadır (Kahraman, 2015: 29-31).

Belirsizlik: Bir sözcüğün ya da tümcenin hangi anlamda kullanıldığının açıkça belli olmadığı, muğlak ifade içerdiği için ne anlatılmak istediğinin tam tespit edilemediği kullanımlardır. Belirsiz ifadeler tuzak ifadelerdir çünkü bu tür kullanımlar yazarın hem söylemek istediğini söylemesini hem de itiraz edildiği durumlarda “Ben bunu söylemedim.” diyebilmesini de kolaylaştırmaktadır.

Sözcük Seçimi: Oluşturulan söylemlerde seçilen sözcükler dinleyici ya da okuyucular tarafından tek tek değil bütün olarak algılsa da aslında her bir sözcük planlı olarak seçilmektedir. Özellikle haber metinlerinde sözcük seçimini etkileyen en önemli unsur ideolojidir. Metinde bir uzlaşma ideolojisi oluşturulmak isteniyorsa sözcük seçimi de o doğrultuda olur ve basın söylemini iktidar paralelinde geliştirir. Örneğin, “Herkes kabul ediyor ki... Herkesin de bildiği gibi... Herkesin açıkça gördüğü gibi... Bizim ekonomimiz iyiye gidiyor.”, “sağlık sistemimiz”, “nükleer sistemimiz” ifadelerinde olduğu gibi “biz” vurgusunun yapılması politik bir söylemdir (Devran, 2010: 124-125).

Empatik tavırdan uzak olan haber metinlerinde ise keskin çizgilerle sınırları belli olan bir öteki kavramı vardır. Yazarlar bu sınırları metafor ya da mecaz dediğimiz kullanımla çizerler. Dergi ve gazete haberlerinde kullanılan metaforlar ya da mecazlar aslında yazarın olay, durum ya da kişiye karşı tavrını belirtmektedir. Çizdikleri bu sınır okuyucuya aktarmak ya da kabul ettirmek istedikleri fikirleri gösterir. İroni ile de bir öteki algısı oluşturulur. Aslında ironiyi yapan taraf neyi ele alıyorsa onda eleştirdiği ya da beğenmediği tarafları masaya yatırıyor demektir. Metinde ironi kullanımı da metnin yazarının niyetini açık seçik ortaya koymaktadır. Engin Ardic, “İroni Nedir?” adlı köşe yazısında söylemek istediğinin tam tersini ifade etmek olarak tanımladığı ironiden sonra şu açıklamada bulunur:

“Kılıçdaroğlu ne büyük bir muhalefet lideri.” dersiniz, ironi yapmış olursunuz... (20.02.2012, Sabah)

Halliday’ın geliştirdiği fonksiyonel gramer yöntemi de özellikle tümcelerin geçişlilik konusu üzerine odaklanmaktadır. (Devran, 2010: 98). Özellikle bu tip tümcelerde özne aktör durumundadır ve asıl olandır burada dikkat edilmesi gereken nesne konumunda kimin ya da neyin olduğudur. Nesnelere, fiilin etki alanının yorumlanmasında kullanılabilir. Hareketin yöneldiği hedef daha güçsüz ya da daha zayıftır.

“Adam kadını sokak ortasında dövdi.” Burada nesne durumunda olan kadının tümcenin içeriğinden dolayı zayıf olduğu, etkisiz olduğu zaten ortadadır. Güçlü gösterilmek istenen her neyse onun varlığı zıttı ile sabit olacağı için söylemde bir de *zayıfın* olması kaçınılmazdır.

4.2. Halliday'in İşlevsel Gramer Çözümleme Yöntemi

İşlevsel Dilbilim, belirli dilsel birimlerin ve biçimsel ilişkilerin belirli anlamların oluşmasını sağlamak için özellikle iletişim sürecinde nasıl görev aldığını açıklamaya çalışır. Dik'in (1972, 1978), Halliday'in (1970) ve Dik'in çalışmalarını sürdüren Hengeveld ve Mackenzie'nin (2008) dilbilgisi betimlemeleri işlevsel olarak nitelendirilmektedir (Peçenek, 2008:7). *Sistemli Fonsksiyonel Lingüistik* (SFL), sosyolojik bir dil teorisidir. Bu yaklaşımdan hareketle metin incelemelerine metin ile soysal hayat arasındaki bağın da dâhil edilmesi SFL'nin temel prensibi olarak belirlenmiştir. Saussure'ün dilin toplumsal yönüne dikkat çeken çalışmaları sonrasında yine dilbilim üzerine çalışmalarını yürüten Halliday "dizgesel işlevsel dilbilgisi" (systemic functional linguistics) çalışmasında da topluma yönelmiştir. Halliday'e göre dil toplumdan ayrı düşünülemez. Yapısalcı anlayışta yer alan gösterge kavramına *toplumsal göstergebilim* bakış açısıyla yaklaşmış ve dilin bu anlayışla irdelenmesi gerektiğini savunmuştur. Halliday'e göre iletişim "bir türdeki ya da diğer türdeki insanlar arası anlam değiş tokuşu" ifade eder. Bireyler kendi bireysel kavrayışları neticesinde konuşup yazmazlar, bir toplumda var olmanın gereği doğrultusunda içinde buldukları toplumsal yapının anlamlarını paylaşırlar. Toplum, ilişki içerisinde olan katılımcılardan oluşur, bu katılımcılar bireysellikten ve birleşmişlikten oluşan roller benimserler. Ortaya hem birden fazla rolün zamanla birleşimiyle oluşan hem bireyin bireyselliğini gösteren rollerin sentezini barındıran katılımcılar çıkmaktadır. Halliday bu toplumsallaşmanın bir sonucu olarak dilin bir kültür dâhilinde oluşmuş göstergeler sistemi olduğunu savunur. Dili anlamak toplumu anlamaktır (İlkdoğan, 2017: 3156-3157).

Çalışmamızda bu bağlamda dilsel birimlerin hangi amaçla kullanıldığını belirlemek için Halliday'in işlev sınıflandırması kullanılacaktır. Halliday dili toplumsal bir olgu olarak gördüğü için salt dilbilgisel yaklaşımdan uzak durarak dilin toplumsal yanı ile kendi iç dinamikleri arasındaki bağı ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Bu çözümleme yaklaşımı ile insanların çevrelerini nasıl gördükleri, çevrelerine nasıl tepki verdikleri ve buna bağlı olarak toplumdaki dil kullanımları saptanmaktadır. Ortaya çıkan anlamın inşasında paradigmatik olarak bazı yapıların neden tercih edildiği, diğer yapıların ise neden tercih edilmediği üzerinde durularak dilsel betimlemeler yapılır. Ortaya çıkan dilsel görünüme ise genel olarak değil birey bazında bakılır çünkü bu noktadan sonra bu kullanım sadece o bireye aittir. Tablo halinde gösterdiğimiz bu üç işlev birey ister yazılı ister sözlü dil kullanımında olsun eş zamanlı olarak kullanılmaktadır. Oluşturulan herhangi bir iletinin anlamsal içeriğini deneyimlerimizin toplandığı düşünsel işlev oluştururken; aktardığımız her ileti ile kişiler arası işlevi de harekete geçirmekteyiz. Hem bağlaşıklık hem de bağdaşıklık açısından tamamlanmış iletide metinsel işlev kullanılmıştır ve bu işlev sonuç itibarıyla diğer iki işlevi de kapsamaktadır. Bu işlevde birey artık kendi seçtiği rol doğrultusunda iletişime dâhil olacaktır. Belirleyici unsur tavidir. Tavrımız empatik olmak ise seçimlerimiz buna göre olacak değilse yeni bir seçimde bulunulacaktır. Oluşturulacak her iletinin alternatifi vardır. Anlam inşasında aynı anlam havuzunda aynı sınıfta yer alan sözcüklerden seçimler yapılır yani oluşturulan bir iletinin yerine geçebilecek potansiyel iletiler vardır.

4.3. Gee'nin Söylem Çözümleme Yöntemi

Gee söylemi; sosyal bir kurum olarak kabul gören dilin bireysel kullanım, düşünme, değerlendirme, yorumlama, eylem ve etkileşimlerin uygun zamanda, uygun bağlamda ve uygun araçlarla ifade edilmesi ile oluşmuş dilsel yapılar olarak tanımlar. Ona göre söylem sorumluluk almaktır. Birey söylemlerinde; bir sosyal gruba ya da ağa üyelik, ilgililik, yakınlık ya da karşıtlık, yargılayıcı ya da değerlendircilik gibi bakış açıları ile kendini konumlandırır. Gee söylem çözümleme yönteminin temellerini *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method* adlı eserinde belirtmiştir. Gür(2011: 30-43), "Türkçe Öğretmen Adaylarının Dil Tutumları ve Kullanımlarının Söylem Çözümlemesi Yöntemi ile Betimlenmesi" adlı doktora tezinde bu eserde yer alan Gee'nin 27 maddelik ölçüt listesini Türkçeye aktarmıştır. Aynı yöntemi söylem çözümlemesinde kullanan Uslu bu yirmi yedi maddeyi üç ana başlığa indirgemıştır (2016: 406):

Biçim Analizi:

- i. Başlık/Konu
- ii. İzlek
- iii. Konular zinciri
- iv. Bölümleme
- v. Birleştirme
- vi. Bağlam ve yansıtırlılık
- vii. Neden böyle söylemiş
- viii. Çerçeve

Anlam Analizi:

- i. Eylemler
- ii. Yapma
- iii. Kimlikler
- iv. Yabancılaşma
- v. Bağlantılar
- vi. Bağdaşıklık
- vii. İlişkiler
- viii. Politika
- ix. Söylemler
- x. Metinlerarasılık
- xi. Kurmaca dünya

Dil Analizi:

- i. Kelimeler
- ii. Göstergeler
- iii. Tonlama
- iv. Vurgu / Önem
- v. İşaretler
- vi. Doldurma
- vii. Sosyal diller
- viii. Konumsal anlam

Gee'nin çözümleme yönteminde kurmaca metin çözümlendiği için o, metni kendi bağlamında ele almaktadır yani çözümleme metinde kurgulanan zaman ve mekânla sınırlıdır.

Bu üç çözümlene yöntemi kullanılarak kurmaca, haber ve reklam metinleri incelendiğinde empati dilinin farklı metin türlerinde görünümü şu şekildedir:

5. Çözümlene Örnekleri

5.1. Ahmet Ümit'in *Kırlangıç Çılgılığı* Adlı Romanında Empati Dili (Söylem Çözümlene)

Ahmet Ümit'in *Kırlangıç Çılgılığı* romanı 2018 yılında Everest Yayınları tarafından yayımlanır. Yazar, eserde 21. yy. Türkiye'sinde pedofili, göçmen sorunu, mafya üçgeni içinde sıkışıp kalan insanları konu etmiştir. Dönem 2017 Türkiye'si olsa da eser olaylara 2012 yılından -ilk cinayetin işlendiği yıldan- bakmaya başlar. Yazarın olaylara ideolojik yaklaşımı şu şekildedir: Sorunlar suçlu ya da suçluların bulunmasıyla çözümlenemez, her suçluyu doğuran bir psiko-sosyal süreç vardır, asıl yapılması gereken bu sürecin düzeltilmesidir. Sorunların anlık değil daha genel, daha evrensel çözümlerle ortadan kalkacağını kahramanlar aracılığıyla aktarmaktadır. Ahmet Ümit'in *Kırlangıç Çılgılığı* romanı Gee'nin Söylem Çözümlene yöntemine göre çözümlendi. Bu yöntemi çalışmamıza uyarlayıp metin üzerinde önce biçim ve anlam çözümlene ardından da dil çözümlene yapıldı. Biçim ve anlam çözümlenesinde elde edilen veriler metinde ele alınan konu ya da konular ve kurmaca metni oluşturan yapı unsurları ile ilgilidir.

5.1.1. Dil Çözümlene

Metinde seçilen tümceler altı empati basamağı ve yedi empati seviyesine göre incelendiğinde bireylerin her empati basamağında ve her empati seviyesinde bilişsel olarak yaşadıkları değişimin de etkisiyle farklı dilsel birimleri tercih ettikleri görülmüştür.

Empati Basamakları:

- i. Nötr basamak
- ii. Aktif dinleyici
- iii. Yer değiştirme
- iv. Koşulsuz kabul
- v. Davranışları Açıklama
- vi. Rehberlik etme

Empati Seviyeleri:

- i. Yüzeysel Empati
- ii. Ben Seviyesi Empati (Eleştiri, akıl verme, teşhis, bende de var, benim duygularım)
- iii. Sen Seviyesi Empati
- iv. Biz Seviyesi Empati
- v. Toplumsal Empati: Bu seviye en yüksek en ideal empati seviyesidir.
- vi. Evrensel Empati: Her zerrenin düşünülerek gerçekleştirildiği empatidir.
- vii. Zamanlar üstü Empati

Bu tercihler ikili iletişimde kullanılan iletişim dilinin *Yetişkin Dili*, *Ana Baba Dili* ve *Çocuk Dili* şeklinde çeşitlenmesine neden olmuştur. Dil tercihi empatik tavrın en belirgin göstergesidir, bireylerin niyetleri söylemlerini şekillendirmektedir. Aşağıya alınan bölümler romandan incelenen tümce örnekleridir.

2. Bölüm "Çok erken tanışmışlar vahşetle..." (s.17)

(i) "Bu, o herif..." diye söyledim. (ii) "Bu, o alçak!" (iii) Evet, oydu, biraz yaşlanmıştı ama hiç kuşku yoktu, oydu. Neler olup bittiğini anlamayan Şefik ile Zeynep şaşkınlık içindeydi. Kurbanın yüzünü inceleyerek merakını gideremeyeceğini anlayan Zeynep dayayamayıp sordu. "Kim? Kimden bahsediyorsunuz Başkomiserim?" (iv) İğrenç bir mahluk görmüş gibi kendiliğinden buruştu yüzüm. "(v)O herif...O herif işte...Yıllar önce kızımı taciz eden sapık." (s.22).

Yukarıdaki bölümde rakamla belirtilen tümceler Nevzat Başkomiser'e ait olan ve maktulü gördükten sonra onun için söylenmiş tümcelerdir. Bu tümcelerdeki sözcük ve söz öbeği tercihleri şu şekildedir. *Herif, alçak, sapık, iğrenç bir mahluk.*

Herif: Güven vermeyen, aşağı görülen, bayağı kimse. (GTS)

Alçak: Bile bile en kötü, en ahlaksız davranışlarda bulunan, aşağılık, soysuz, namert, rezil, hain. (GTS)

İğrenç: Alçak, aşağılık. (GTS)

Sapık: Tavır ve davranışları normal olmayan, gelenek ve törelerden ayrılan anormal (kimse), gayritabii. (GTS)

Tercih edilen sözcüklerin açıklamalarına baktığımızda hepsi anlamsal olumsuzluğa sahip sözcüklerdir. İletişim dilinde bireyleri tanımlamak için tercih edilen sıfatlar bireyi yargılıyorsa bu durum taraflardan birinin empati dilini tercih etmediğini göstermektedir. Empati basamaklarından *nötr basamak* ihlal edildiği için tercih edilen sözcüklerle birey yargılanmıştır.

4. Bölüm "Ama Farklı Bir Seri Katil..." (s.27-34)"

Akif Soykan ile karşılaşma anı ve Nevzat Başkomiser ile geçen konuşma (s.28-29):

"Bu bebeği sen mi verdin kızıma?" Diye sormuştum. Masum bir gülümseme bürümüştü, etli dudaklarını ardi ardına birkaç kez yutkunduktan sonra, Ku...Ku...Kusura bakmayın. (i)Samimi görünüyordu ama aldırمامıştım.

"Bak Akif," diyerek ikaz etmişim. "Ailesi yanında yokken, çocuklara hediye veremezsin ... " "Ama efendim," diyecek olmuştu, "(ii)Aması maması yok," diye lafı ağzına tıkamıştım. "Başın belaya girer. Anladın mı?" ... "Ama inanın bana, kötü bir niyetim yoktu ... " "Bunun niyetle alakası yok Akif," diye (iii)kestirip atmıştım. (v) "Seni tanımıyoruz ne ben ne de kızım. Sen de bizi tanımıyorsun. (iv)İyi niyetle yapmış olabilirsin ama yine demünasebetsiz bir davranış. Şimdi bu oyuncağın parasını (vi)alacaksın ve sadece benim kızıma değil, tanımadığın hiçbir çocuğa hediye filan (vii)vermeyeceksin." (s.28-29).

Nevzat, Güzide ile konuştuktan sonra Akif'in yanına gittiği için nötr basamak gerçekleştirilememiştir. Çünkü Nevzat, Akif'in yanına ön yargılı gitmiştir bunu (i)'de görmekteyiz Akif'in davranışlarının önemi olmadığını göstermek için "aldır-" eylemi tercih edilmiştir. Akif'e karşı nötr olmadığı için *aktif dinleyici* basamağı da gerçekleştirilmemiştir. (ii). ve (iii). tümceler karşı tarafın konuşmasına fırsat tanımayan tümcelerdir. *Yer değiştirme* basamağında (iv). tümce ile anlık bir yer değiştirme olmuştur fakat "ama" bağlacı önceki tümceyi olumsuzlayıp kişinin niyetinin hiçbir önemi olmadığını vurgulamaktadır. *Davranışları açıklama* basamağına gelindiğinde (v). tümce ile açıklama yapılmış fakat tümce yapısına dikkat edildiğinde hem anlam hem de yapı bakımından olumsuz tümce tercih edilmiştir ve "tanıdık" vurgusu yapılmıştır. Bu şart

ile *koşulsuz kabul* basamağı da uygulanmamıştır. Burada sezdirilmek istenen senin bu davranışını anlayabilmemiz için tanışıyor olmamız şart. Akif'e *rehberlik* basamağında seçenekler sunmak yerine *ana-baba iletişim dili* tercih edilmiş (v1). tümcede yer alan sıfat tamlaması ile davranışlar yargılanmış; (v1), (v11) de görüldüğü gibi {-AcAk} kipliği bağlama anlam boyutu olarak *ikaz ve emir* anlamları yüklemiştir. Akif' e karşı geliştirilen empatik tavırdan *anlık yer değiştirme* yapılmış fakat devam eden aşamalarda Nevzat ana-baba diliyle iletişime geçtiği için konuşma karşılıklı anlaşmadan çok, Nevzat'ın nutuk şeklindeki tümceleriyle ilerlediğinden gerçekleştirilen empati *ben seviyesindedir*.

"Sekiz yaşındaki bir kıza tacizden tutuklanmış, gönderildiği Tokat Hapishanesi'nde mahkumların linç girişiminden ağır yaralı olarak kurtulmuştu. Cezasını tek kişilik hücrede çekeceği yazıyordu haberde. Cezasını çekmiş, yeniden insanların arasına katılmıştı demek. Ama birileri onu affetmemiş olmalıydı ki, ensesine tek kurşun sıkarak son vermişlerdi sefil hayatına." (s.30).

Akif Soykan'ın katil/katillerine karşı empatik yaklaşım *anlık yer değiştirmeye* başlamış ve bu amaçla sebep- sonuç tümcesi oluşturulmuştur. Sebep: Maktul karşı tarafı önceden kırmış ve hatalı olan bu durum *affet-* eylemiyle verilmiştir. Bir diğer sebep ise maktulün hayatı *sefil* ön adıyla nitelendirilmiş ki sanki maktule iyilik yapılmış bu sefil hayat onun için sonlandırılmış gibi aktarılmıştır.

Birileri adılı özne olarak kullanılmıştır. Biri yerine birilerinin tercih edilmesi de bu davranış yelpazesine çoğu kişi dahil edilmek istenmiştir. Davranış normalleştirilmiştir çünkü maktul tacizcidir. Maktulün adı bilinmesine rağmen "*onu*" adının tercih edilmesi de tesadüfi değildir. Kişinin ismi yerine adıl kullanımı da bağlama göre saygısızlık bildirebilir (Demirci, 2010:107). Bu adıl tercihiyle maktüle karşı hem nötr olunmadığı hem de *koşulsuz kabulün* gerçekleşmeyeceğinin de vurgusu da yapılmıştır. Olayın iki tarafı olmasına rağmen *birileri* adılı ile çoğaltılan *biz* özne grubuna karşı empatik yaklaşımıştır. Burada geliştirilen empati bizcilik, grupçuluk şeklinde olan *biz seviyesinde empatidir*.

50. Bölüm "Cehennem boşalmış, şeytanlar aramızda." (s.332-337)

"Aldırmayıp Zeynep'in odasına yöneldim. Daha koridorda ilerlerken duydum Ali'nin sesini, yine kime sinirlendiyse o dizginlenemez heyecanı ile konuşuyordu. "(i)O kadar ince düşünmeye gerek yok Zeynepcim.(ii) Adamlar sapık, boşuna zaman harcamayacaksın.Hiçbir işe yaramaz.(iii)İnsan içine çıkarmayacaksın bunları. Körebe gibi öldürelim demiyorum ama artık hastane mi olur, hapishane mi bilmiyorum, bir yerlere kapatacağın bu herifleri . . . " Anında geldi karşılığı. "Onu zaten yapıyoruz, önemli olan hastalığı teşhis etmek. " İnançla anlatıyordu Zeynep. " Bir insan, nasıl olur da küçük bir çocuğu taciz eder? Neden bu iğrenç fiili işler? Önemli olan bu sorunun yanıtı bulmak. Belki o zaman bu hastalıkla daha kolay başa çıkabiliriz." "Bana ne hastalıktan Zeynep! " diye karşı çıktı bizim aceleci komiser. "O konuyla sosyologlar, psikologlar uğraşsın, benim vazifem bu alçakları bulup çocuklardan uzak bir yere kapatmak. " "Öyle değil işte. " Yükselmeye başlamıştı Zeynep 'in sesi. "İster çocuk tacizi de adına ister pedofili, bütün toplumu saran bir hastalıktan bahsediyoruz. Bir insanlık sorunundan, daha doğrusu insanın ne olduğu sorunundan. Daha geçenlerde İstanbul'da bir hastane, sadece beş ayda 115 kız çocuğunun hamile olarak kendilerine başvurduğunu açıkladı. . .Evet, Alicim, kızlar kendi kardeşlerini doğuruyor, abilerinden, amcalarından hamile kalıyor. Yani bu, öyle sadece ceza verilerek çözülecek bir mesele değil. Önemli olan toplumu iyileştirmek, insanın ruhunu yüceltmek, sapıklığı, suçu ortadan kaldırmak. Bunun için de gerekirse psikolog gibi düşünmek, sosyolog gibi davranmak lazım . . . " (s.333) Şu Hicabi denen herifi ele al. Herif sapık, ruhu da

bedeni de sapık. Olabilir, belki o da küçükken tacize uğradı. Ne bileyim annesiyle garip bir ilişkisi vardı. Belki babasına aşıkta. . . Ben bunları anlayacağım diye uğraşırken herif üç çocuğun daha ırzına geçer . . . Geberdi gitti. Zerre üzülüyorsam, şerefsizim. Bir pislik eksildi dünyadan . . . " (iv) "*Öfkeyle konuşuyorsun, seni anlıyorum, haklısın, ama bu kafayla bu işler çözülmez. Meseleyi kişiselleştirmemek lazım.*" (s.334) "*Kişiselleştirdiğim filan yok. Başıma o işler gelmese bile böyle düşünürdüm. Hayat, bu kadar inceliği kaldırmıyor Zeynepcim. Kötü, kötüdür, onu düzeltemezsin, hele bir tacizciyi, sübyancıyı asla tedavi edemezsin. Onlara merhamet gösterir, serbest bırakırsan, masum çocukların hayatının kararmasına sebep olursun.*" (s.334)

Bu bölümde "sapık ve sapkınlık" kavramlarına karşı Zeynep ve Ali'nin bakış açılarının ne olduğu üzerinde durulmuştur. Bu kavramlara karşı Zeynep gelişmiş bir empatik tavır sergilemektedir, Ali ise duruma empatik yaklaşmamıştır. Metinde iki birey arasındaki tutum farkı hitap ile başlamaktadır. Zeynep, durumu *hastalık* olarak dillendirirken; Ali, bu durumdaki bireyleri *sapık, herif, sübyancı, pislik, tacizci* olarak tanımlamıştır. Ali için *öteki* kavramının içinde yer alanlar *sapık, herif, sübyancı, pislik, tacizci*'lerdir. Diğer taraf ise en genel ifade ile gruplandırmıştır insan'dır. Bunu pekiştirmek için de (iii). tümce kurulmuştur.

Zeynep gelişmiş bir empatik tavırla yaklaştığı için sorunu bir suç olarak değil hastalık olarak görmektedir. Bu yüzden pedofiliye nötr basamağın gereği olarak ön yargısız yaklaşmıştır. Suçlarına rağmen bu insanları, koşulsuz kabul basamağını da uygulayarak kabul etmiştir. Anlık çözümler değil daha genel daha kapsayıcı çözümler sunmaktadır. Bu yaklaşım toplumsal empati olarak adlandırılır.

Ali'nin konuşmasıyla başlayan bölümde, Ali'nin tümcelerinde hem biçimbirimsel olumsuzluk hem de çağrışımsal olumsuzluk bildiren yapılar kullanılmıştır. Ali *nötr basamağın gereği* olarak düşüncelerinden bağımsız hareket edememiştir. Metnin tamamında *sapık, herif, sübyancı, pislik, tacizci, kapatmak, hapishane* gibi çağrışımsal olumsuzluk bildiren sözcükleri kullanmıştır. (i), (ii),(iii)'te yer alan olumsuz tümcelerde {-AcAk} biçimbirimin kullanımı tümceye öneri anlamı kattığı için bu kullanım aynı eylemin olumlu şekillerinin tasvip edilmediğini de göstermektedir. Ali'nin tercih ettiği sıfatlar bu bireyleri *koşulsuz kabul* etmediğini de göstermektedir.

İletişim sırası Zeynep'e geçtiğinde Zeynep bu tutumundan dolayı hem Ali'ye hem de hasta olarak gördüğü pedofili suçlularına empatik yaklaşmaktadır. Empatinin ilk aşaması bireyi anlamaktır daha sonraki aşama ise bunu bireye hissettirmektir. Zeynep (iv). tümce üstü birimde bunu yapar ve Ali'yi anladığını göstermek için *öfkeyle ve kişiselleştirme* ifadelerini kullanır. Zeynep *öfkeyle* kullanımıyla Ali'ye öfkesi dindiği zaman bu durumun değişeceğini yani sakinleştiğinde böyle düşünmeyeceğini sezdirmek istenmiştir. Zeynep, "Meseleyi kişiselleştirmemek lazım" tümcesiyle derin yapıda Ali'ye sezdirimde bulunmak istemiş. Hicabi ile geçirdiği zamanları hatırlatmıştır. Böyle düşünmesinin sebebi geçmişte yaşadığı talihsiz olaylarla ilgilidir. Bu bölümde bireye yakınlık, olaya yakınlık ve cinsiyetin empatik yaklaşımı etkileyen faktörler arasında yer aldığı görülmektedir. Zeynep iletişimde tercih edilen tavırlardan, akıl verme, buyurganlık ve yargılama içeren *ana-baba tavrından* kaçınıp, empatik tavrın temeli olan *yetişkin tavrını* tercih etmiştir.

5.2. Haber Metinlerinde Empati Dili (Söylem Çözümlemesi)

Hürriyet'in haber portalından aldığımız haber metni van Dijk tarafından haber metinlerine yönelik oluşturulan eleştirel söylem çözümlemesi aşamalarına göre

çözümlendi. Söylem çözümlemesi başlığı adı altında ayrıntılı olarak açıkladığımız bu sınıflandırma, çalışmaya aşağıdaki biçimde uyarlanmıştır:

1. Makro Yapı
 - 1.1. Tematik Yapı
 - 1.2. Şematik Yapı
 - 1.2.1. Durum
 - 1.2.2. Yorum
2. Mikro Yapı
 - 2.1. Sözdizimsel (Sentaktik) Yapı
 - 2.2. Kelime Seçimleri

Çözümlemede amaç empati kavramı bağlamında şu üç soruya cevap bulmaktır:

- i. Gücü elinde tutan gruplar, söylemi nasıl denetim altında tutmaktadır.
- ii. Bu söylem, güçsüz grupların zihinsel faaliyetlerini ve eylemlerini nasıl etkilemektedir.
- iii. Denetim altında tutulan gruplar, bu güce söylemsel olarak nasıl karşı koymaktadırlar (Yağcıoğlu,2002: 7).

İncelenen metin Oya Armutçu 'nun "Müebbet Israrı" başlıklı yazısıdır. Haber *kadın, tecavüz ve adalet* anahtar sözcükleri etrafında şekillenmektedir. Çok sayıda, kadına şiddet ve tecavüz haberi varken özellikle bu haberin seçilme nedeni haberin içerik bakımından diğerlerinden farklı olmasıdır. Genellikle haberlerde bir tecavüz mağduru vardır ve ifade doğrultusunda tecavüzcü ifşa edilir; bu haberde ise tecavüz mağduru kadın, tecavüzcüyü öldürmüş ve olayın seyri tamamen değişmiştir. Bu haberde adalet kurumunun ve sivil toplum örgütlerinin olaya bakışının nasıl olduğu empati dili açısından değerlendirildi. Her haber metninde bilinçli olarak yerleştirilmiş bir ideoloji vardır. Eleştirel söylem çözümlemesi, okurun nasıl yönlendirildiğini (manipülasyon), ideolojik kutuplaşma ya da olumsuz öteki konumlandırmasının (biz ve onlar kutuplaşması) nasıl yapıldığını ve otoritenin ya da erkin gücünün ne şekilde vurgulandığını gösterir. Her haberin toplumsal bir işlevi vardır, haberler topluma mesaj vermekle yükümlüdür. Bu mesajın aktarımı sırasında iktidar ilişkileri ve ideolojik yapının görünümü ortaya çıkar. Çözümleme örtük ya da gömülü mesajları ortaya çıkarmak için yapılır.

Haber metnini oluşturan kişi ve olay örgüsü makro yapı alt başlığında incelendi. Mikro yapı kapsamında ise sözdizimsel (sentaktik) bağlamda tümce yapıları, kullanılan sözcüklerin biçimleri, anlamları ve metinde öne çıkarma, önvarsayım, çok anlamlılık, belirsizlik ve öteki konumlandırması, metafor ve ironi kullanımları tespit edilmektedir. Tespit edilen bu kullanımlar ideolojik söylemin oluşturulmasına zemin hazırlamaktadır. Metinde yer alan sözcük ve tümce tercihleri ve buna bağlı olarak empati dilinin görünümü şu şekildedir

Başlıklar haberde verilmek istenen mesajı mikro düzeyde okuyucuya sunan yapılarıdır ve daha haberin içeriğine geçilmeden okuyucuyu bilişsel olarak duruma durum ya da olaya hazırlar.

Tahrik ve iyi hal indirimi yok.

Başlık bir isim tümcesidir ve isim tümcelerinde vurgu yüklemde olur bu başlıkta asıl vurgulanmak istenen Nevin Yıldırım için kesin bir yokluğun olmasıdır.

Bu başlık, haberde tarafları karşı karşıya getiren durumdur. Taraflar: Nevin Yıldırım, Avukat(ları), kadın dernekleri; Yargıtay'dır. Nevin Yıldırım'a tahrik ve iyi hal indirimi uygulanmamıştır. Metinde bunu ifade eden çok sayıda tümce vardır ve bu kullanımlar şu şekildedir:

i. *Yalvaç Ağır Ceza Mahkemesi, 25 Mart 2015'teki karar duruşmasında Yıldırım'ı müebbet hapis cezasına çarptırdı; iyi hal ve haksız tahrik indirimi uygulamadı.*

ii. *Yıldırım'ın müebbet hapis cezasını onayan Yargıtay 1'inci Ceza Dairesi, olayın meşru müdafaa olduğunu, bunun kabul edilmemesi halinde ağır tahrik ve iyi hal indirimi uygulanmasını isteyen avukatların taleplerini de yerinde görmedi.*

iii. *Yargıtay, meşru müdafaa'yı hiç kabul etmediği gibi haksız tahrik ve iyi hal indirimi de yapmadı.*

vi. *Meşru müdafaa ve iyi hal indirimleri uygulanmadı.*

Bu tümcelerde vurgulanmak istenen öne çıkarma metoduyla anlatılmak istenmiştir.

(i). tümcede Nevin Yıldırım'ın müebbet hapis cezasına mahkûm edilmesi değil, iyi hal ve haksız tahrik indirimi uygulaması yapılmadığı ön plana çıkarılmıştır. (ii). tümcede avukatların özelliği iyi hal ve tahrik indirimi istemeleridir. (iii). tümce bir eylem tümcesidir ve vurgu yüklemden önceki sözcük ya da sözcük grubunda olacağı için yüklemden önce asıl vurgulanmak istenen ifade kullanılmıştır.

Diğer yan başlık ise "Adalet aramaktan vazgeçmeyeceğiz." dir.

Tümce bir eylem tümcesidir, vurgu yüklemden önce gelen adalet aramak isim fiil grubu üstündedir. Bu tümce ile yapılacak işin mesajı verilmiştir. Eylemin gelecek zaman ekiyle çekimlenmiş olması eyleme hem kesinlik hem de zamanda süreklilik anlamı katmıştır. Eleştirel söylem çözümlemelerinde amaç, söylenilmeyenlerden hareketle gömülü anlamları çıkarmaktır. Bu başlık "Adalet arayacağız" şeklinde de olabilirdi. Tümce özellikle *vazgeçmek* eylemiyle tamamlanmıştır, bu eylem süreci betimlemek için kullanılmıştır. Adalet arama sürecinde önlerine çıkabilecek engeller olacak ve bu engeller onların vazgeçmesine, pes etmesine neden olmayacaktır. Adalet kayıp, yitik ya da birileri tarafından saklanmış bir nesne gibi kullanılarak *metaforik* bir anlam yüklenmiştir. Yüklem "biz" çoğul şahıs ile çekimlenmiştir, eylemin bu şekilde çekimlenmesiyle arama eylemine dâhil olan vazgeçmeyen çok sayıda kişinin olduğu da vurgulanmıştır. Arayan "biz" grubu ile adaleti saklayan ya da bulunmasına engel olan öteki grubunun sınırları da çizilmiştir. Adaleti uygulayan kurum iktidar, erk ya da egemen grup olduğuna göre bu başlık denetim altındaki grupların söylemsel olarak erke nasıl karşı koyduklarını da göstermektedir.

Haber metninin geneline baktığımız zaman Yargıtay'ın verdiği cezadan yakınılmaktadır ve Nevin Yıldırım'ın içinde bulunduğu durum göz ardı edilmiş ona karşı empatik tavır sergilenmekten kaçınılmış. Bu durum, eleştirel söylem çözümlemesi açısından değerlendirildiğinde erkin erkeklere verdiği üstünlükten dolayı gerçekleşen cinsiyet eşitsizliği olarak gösterilmiştir. Kadın dernekleri ise hem cins oldukları için olaya *biz seviyesinde* empati geliştirmişlerdir.

5.3. Reklam Metinlerinde Empati Dili (Söylem Çözümlemesi)

Tanıtımı gerçekleştirilen ürün, reklamlarla birlikte bir değişim değeri kazanır. Reklamdan sonra bireyin giydiği ayakkabı, bindiği araba, kullandığı telefon onun

toplumsal statüsünü, belirler. Bu anlayıştan sonra tüketiciler ürünleri işlevsel yararlarından çok taşıdıkları sembolik anlamlar ya da onlara katacakları toplumsal statü için satın alırlar. Bu aşamada reklamın amacı tüketiciyi o ürünü alma konusunda ikna etmektir. İkna sürecini o ürüne ihtiyacı olduğunu düşündürmeyle başlar. Süreç iki aşamada gerçekleşir:

i. Önce bireylerin neye ihtiyacı var o tespit edilir, bu aşama reklam sektörünün halkla ilişkiler ayağıdır ve empatik yaklaşımın devreye girdiği aşamadır. Sektör kendini bireyin yerine koyarak neye ihtiyacı olduğunu tespit eder.

ii. Ürünün reklamının sunulması aşaması. Bireyin reklamla karşılaştığında;

“Evet aradığım ürün bu, buna ihtiyacım var.”

“Ben de denesem mi?” deyip harekete geçmesi gereken aşamadır.

Eğer reklam tüketiciyi ikna ederse yani dil, alıcıyı harekete geçirme işlevini yerine getirirse reklam amacına ulaşmış olur. Reklamlar, kısa zamanda birden fazla mesajla birlikte ürün ya da hizmeti tüketicilere tanıtmaktadır. Görünürde tanıtmaya ve satın almaya yönelik bu mesajlar iletilirken, hedef kitlenin zihnine, buz dağının görünmeyen kısmını oluşturan ve bu mesajların altında yatan gizli anlamlar da yüklenmeye çalışılır. Bu bağlamda incelediğimiz reklam “Lipton Ice Tea İç, Kolaya Kaçma”dır.

Reklamlar hem görsel hem de işitsel unsurlar barındırır ve bu unsurların hemen hepsi reklamın tamamı kapsamında tüketiciye mesaj göndermektedir.

Görsel İletinin Çözümlemesi

Reklam, kırmızı ve beyaz renklere oluşan kıyafetiyle tuhaf görünümlü orta yaşlı bir adamın bir kafe ortamında yürümesiyle başlar. Olay gençlerin bulunduğu sarı ve yeşil rengin baskın olduğu bir kafede gelişir. Sarı ve yeşil tanıtılan ürünün rengi olduğu için hâkim renk bu iki renktir. Kırmızı renk reklamın tamamı açısından bakıldığında tezat teşkil etmektedir fakat ürün görseline baktığımızda kırmızı, beyaz renk ürünün adında kullanıldığı renklerdir. Reklamda kullanılan renkler bilinçli olarak bireyin bilinçaltına işleyecek şekilde seçilmiştir.

Dilsel İletinin Çözümlemesi

Bu reklam metninin temel göstergesi (dilsel) Lipton Ice Tea'dir ve reklam aşamasında zihinsel anlamlandırma şu şekilde olmaktadır.

Tablo 1. Lipton Ice Tea reklam metninin göstergebilimsel anlamlandırma sürecinde sözcük seçimi

Gösterge (Dilsel)	Gösteren (Fiziksel Kavram)	Gösterilen (Zihinsel Kavram) Anlamlandırma Aşaması
Lipton Ice Tea	Aromatik İçecek	Sağlıklı, Özenle Hazırlanmış, Diğerlerinden farklı

Tablo 2. Lipton Ice Tea reklam metninde kullanılan karşıtlıklar

Lipton Ice Tea	Diğer Ürünler
Gazsız	Gazlı
Özenle Hazırlanmış	Kolaya Kaçılmış
Öyle Böyle Değil	Herkesin Bildiği, Sıradan

Tümce Tercihleri:

Reklam soru tümceleri ile başlıyor ve reklam boyunca da iletişim bir tarafın soru sorması ile devam ediyor. Reklam da soru soran kişinin tonlamasına dikkat ettiğimizde bu tümcelerin klasik soru tümcelerinden farklı olduğunu görüyoruz. Metinde kullanılan soru tümceleri şunlardır:

“-Gençler neden Lipton Ice Tea içiyorsunuz?”

“-Gazsız mı?”

“-Lıkır lıkır?”

“-Peki neden ilk akla geleni içmiyorsunuz?”

Bu tümcelerin hepsi şaşkınlık duygu durumundan sonra sorulmuş soru tümceleridir. Alan yazınında bu tümceler yansımali soru tümceleri olarak adlandırılmaktadır (Özgen, 2010: 50-69). Yansımali sorular, düz tümceleri ya da soru tümcelerini iyi anlayamama, duyamama, tekrar ettirme, şaşkınlık gibi birtakım iletişimsel gerekçelere bağlı olarak üretilen sorulardır. Bu türden sorular evet / hayır yansımali, ne-sorusu yansımali ve ezgi soruları yansımali olmak üzere üç alt grupta incelenir.

“-Gençler neden Lipton Ice Tea içiyorsunuz?": *Düz Tümce Yansımali Ne-Sorusu* kullanılmıştır. Bu kullanımın bir düz tümcedeki herhangi bir kurucu hakkında bir düzeltme, onaylatma vb. isteniyorsa kullanılır. Soruyu soran, gençlerin ne içtiğini görmekte ve sanki "hayır" cevabını almak için ya da "içmeyin" der gibi bunu sormaktadır.

“-Gazsız mı?”

“-Lıkır lıkır?" sorularıyla *yansımali ezgi* soruları kullanılmıştır. Her tümce öncül tümcedeki herhangi bir kurucunun onaylatılması amaçlanarak ezginin tümce sonunda yükselmesi yoluyla oluşturulmuştur.

Reklamda asıl mesajın verildiği tümceler aşağıdaki tümcelerdir:

“- Çünkü Lipton Ice Tea'nin tadı öyle böyle değil, o yüzden *kolaya kaçmıyoruz, Lipton Ice Tea içiyoruz.*"

Bu tümcelerde kullanılan özne tercihleri de dikkat çekicidir.

I. Çoğul şahıs ekinin kullanımıyla metin üreticisi ve metin çözücüsü ortak amaçlar, ortak normlar yardımıyla aynı grup / takım içine dahil edilir ve hedef kitlenin -grup psikolojisi çerçevesinde- ikna edilmesi daha da kolaylaşır. Yani hedef kitle bir anda, eş zamanlı olarak verilmek istenen mesajın alıcısı değil, bilakis "öznesi" durumuna getirilmiştir. "Hedef kitle"ye hitap ederek başlayan bu reklam metninde

hedef kitle (yani biz) eş zamanlı olarak hem bu mesajı algılar hem de eş zamanlı olarak reklam metni yazarı tarafından “gizil özne” konumuna getirilerek “aktif alıcılara” dönüştürülür. Reklam metni içinde açıklayıcı tümcelerin olduğu bölümde kullanılan şimdiki zaman, geniş zamanı içine alacak şekilde kullanıldığı için, değişmezliği yansıtmakta ve gelecekte yaşanacak süreci de ortaya koymaktadır.

Sözcük ve tümce tercihlerine empatik açıdan baktığımız zaman şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Ürün pazarlamada temel amaç, kendini tüketicinin yerine koy. Pazarlamayı yapanlar kendilerini piyasadaki en popüler ürünü dahi tercih etmeyen tüketici kesiminin yerine koymuşlardır. Tüketici bir içecekte ne ister?

- i. Sağlıklı olsun.
- ii. Lezzetli olsun.
- iii. Özenle hazırlansın, sıradan olmasın.

Bu soruların cevapları metin içine yerleştirilerek tüketici ikna edilmiştir. Soru tümcelerindeki sorular empatik tavır sonucu karşı tarafın aklına takılabilecek sorulardır. Cevaplar ise onların duymak isteyeceği, bir üründen bekledikleri özellikleri barındıran cevaplar şeklindedir. Bu ürünü tüketen hem sağlıklı, lezzetli bir ürün tüketmiş olur hem de onun için uzun uğraşlar sonucunda hazırlanmış bir ürünü tüketiceği için kendini özel hisseder.

Sonuç

Empati kavramının psiko-sosyal yönü baskın olduğundan çözümleme sırasında bireylerin statüsü, cinsiyeti, eğitim durumu, geçmişi, toplumdaki duruşu ve toplumun onu kabul ediş şekli göz ardı edilmemesi gereken unsurlardır. Söylemin öznesi ve onun niyeti, söylemin yöneltildiği özne ya da öznelerin niyetleri, söylemlerin taşıyıcısı olan metinlerin türü, toplumsal kabuller çözümleme sürecini etkileyen dinamiklerdir. Bu değişkenler farklılaştıkça çözümleme sonucunda elde edilen veriler de değişiklik göstermektedir.

Kurmaca metinlerde okur, ancak yazarın izin verdiği ölçüde ve onun vermek istediği mesaj doğrultusunda olay ya da olaylara dâhil olmaktadır. Bununla birlikte söylem dediğimiz ve okurun bilişsel sürecini harekete geçiren dizge okurun art alan bilgisine göre de okurdan okura değişiklik göstermektedir.

En ideal olan empati seviyesi toplumsal empatidir. Romanda yedi yerde bu empati seviyesinin gerçekleştiği görülmüştür. Sayının bu kadar az olması tarafların durumlara ön yargısız ve merkeze kendini almadan bakmadığının göstergesidir. Bu seviyede dilin görünümü şu şekildedir:

Nötr basamağı gerçekleştirmek için birey zihnini ön yargılardan arındırmaya çalışmıştır. Tümcelerle genelleme yapılarak durum normalleştirilmiş ve empatik tavır sergilenen kişi bir gruba dâhil edilmiştir. *Aktif iletişim basamağında* kahramanlar sözlü ve sözsüz iletişim kodlarını doğru okumuştur kimi durumlarda bireyler birbirini tanıdığı için bu basamak daha hızlı ilerlemiştir. *Yer değiştirme basamağında* öncüllerden hareketle oluşturulan çıkarım tümcesi, ihtimalin onaylanmasını bekleyen soru tümcesi, sebep-sonuç tümcesi, olasılık tümceleri ile durum hakkında akıl yürütülmüştür. *Koşulsuz kabul basamağında* kaçınılması gereken durumlar belirtilmiş ve tümcelerde geniş zaman

kullanmıştır. *Davranışın açıklanması basamağında* ise toplumsal sorunlar üzerinde durulmuş, *amaç-sonuç* tümceleri ile davranışlar açıklanmış ve olaya kişiler üstü yaklaşmıştır. *Rehberlik basamağında* ise yapılması gerekenler ortak dikkat edilmesi gereken bir durummuş gibi verilmiştir. Sorunlara anlık çözümler değil daha genel daha kapsayıcı çözümler sunulmuştur. *Toplumsal empati* daha çok tanıklara gösterilmiştir çünkü bireylere ait art alan bilgisi onların anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Empatik tavrın olmadığı bölümlerde ise en belirgin kullanım *biz* ve *öteki* konumlandırmasında grupları tanımlamak için tercih edilen sözcükler olmuştur. *Toplumsal empati* seviyesinde tacizciler "hasta" olarak adlandırılırken, empatik tavra sahip olmayan bireyler bu grubu tanımlamak için tümcelerinde çağrışımsal olumsuzluk bildiren sıfatlar kullanmıştır *sapık, herif, sübyancı, pislik, tacizci* gibi ...

Ayrıca empatik tavrın olmadığı bölümlerde hâkim olan duygu sitem, öfke ve çaresizliktir. Bu duygular şu şekilde yansıtılmıştır:

Sözde soru tümceleri

"Bizi insan yerine koyan mı var?"

Anlam açısından olumsuzluk katan -sA biçimbirimi ile oluşturulan tümceler

"Bildirsek ne olacaktı ki?" (s.298).

Derin yapıda tümceye dolaylı yoldan olumsuzluk katan -AcAktİl biçimbirimsel işaretleyicisiyle kurulan tümceler

"Kim alakadar olacaktı kayıp çocuğumuzla." (s.298).

Haber metninin genelinde *biz* seviyesinde empati kullanılmış, asıl mesaj *öne çıkarma* metoduyla vurgulanmıştır. Mesaj isim tümcelerinde yüklemde, eylem tümcelerinde ise yüklemden önceki sözcük ya da sözcük öbeklerindedir. *Metaforik* kullanımlarla okuyucunun bilişsel süreci harekete geçirilmiştir. Erke karşı bir direnç varsa eğer direnen grup olayın nesnesi konumuna getirilmiş ve edilgen yapı tümceler tercih edilmiştir. Haber metinlerinde amaç sadece durumu yorumlamak değil okuyucuyu da aynı yöne çekmektir. Metinde *amaç-sonuç tümceleri* ile olay açıklanmış ve okuyucunun *anlık yer değiştirmesiyle* kendisini bireyin yerine koyması istenmiştir. Öteki konumunda olan grupların olumsuzlukları metinde aralıklı olarak okuyucuya aktarılmış, olumsuz eyleme sahip ve öznenin aktif olduğu tümceler tercih edilmiştir.

Reklam metninin dili reklam iletişinde yer alan karşıtlıklar üzerine kurulmuştur. *Çok anlamlı* kullanımlar tercih edilerek tüketiciye aynı anda birden fazla mesaj verilmiştir. Hedef kitlenin-grup psikolojisi çerçevesinde ikna edilmesini kolaylaştırmak adına tümceler yüklemeleri birinci çoğul şahıs ile çekimlenmiştir. Hedef kitle eş zamanlı olarak verilmek istenen mesajın nesnesi değil, bilakis "Öznesi" durumuna getirilmiştir. Tüketicinin hem bu mesajı algılayacağı düşünülmüş hem de eş zamanlı olarak tüketici "aktif alıcılar" gibi verilmiştir. Tüketicinin üründen ve üreticiden beklediği ne ise, reklam metninde daha çok onların vurgusu yapılmıştır. Empati açısından eş zamanlı olarak karşı tarafın ne istediğinin en yüksek seviyede anlaşıldığı metinler reklam metinleridir fakat ticari kaygı ile oluşturulduğu için yapay bir empati dili görünümü teşkil etmektedir. Reklam metinlerinde *dil alıcıyı harekete geçirme işleminde* kullanıldığı için örtük bir buyurganlık vardır ve bunu sizden üst akıl ister bu da reklam metinlerinde *sen seviyesinde empati* kullanıldığının göstergesidir.

Metin çeşitliliği açısından baktığımızda empati dili hem sosyal medyada hem ürün pazarlamada hem de kurmaca metinlerde kullanılmaktadır. Bu kullanımların her birinde empati dilinin görünümü, söylemi oluşturan öznelerin niyetine göre şekillenmektedir. Kurmaca metinlerde dil karakterler tarafından sergilendiği için hem empatinin tüm seviyeleri hem de empati basamakları ile ilgili daha fazla veri elde edilmiştir. Haber metni ideolojik kaygıdan tamamen bağımsız olmadığı için eleştirel söylem çözümlemesi kuramsal verilerinde belirtildiği gibi yazar biz ve öteki konumlandırması doğrultusunda empatik tavır sergilenecek tarafı seçmiştir. Yazar seçtiği tarafa karşı biz seviyesinde empati gerçekleştirmiştir. Reklam metinlerinde sergilenen empati, ticari kaygıdan doğduğu için empatinin tüm basamaklarının gerçekleştirildiği toplumsal empati gibi görünse de yapmanız gerekenler örtük olarak üst akıl tarafından verildiği için metinlerinde sen seviyesinde empati sergilenmiştir. Çözümlemelerde elde edilen veriler söylemlerin niyetlere göre şekillendiğini, çözümlemeyi etkileyen çok sayıda değişken olduğunu, metin türlerinin değişmesinin söylemlerde kullanılan empati dilinin görünümünü de değiştirdiğini ve metinlerin sadece bir yöntemle çözümlenemeyeceğini göstermiştir.

Kaynaklar

- Ankaralıgil, N. (2008). "Van Dijk'in Eleştirel Söylem Analizinden Hareketle The Siege-Kuşatma Filmi Üzerine İdeoloji Çözümlemesi". S. Parsa (Editör). *Film Çözümlemeleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları, 151-167.
- Akkoyun, F. (1982). "Empatik Anlayış Üzerine", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 64-69.
- Can, R. (2012). *Ortaöğretim Öğrencilerinin Yazılı Anlatımlarında Paragraf Düzeyinde Bağdaşıklık ve Tutarlılık*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Çakır, A. (2014). *Söylem Analizi, Ne demek İstiyorsun?*, Konya: Palet Yayınları.
- Çelikkaya, M. F. (2010). "Seküler Bir Kutsal Oluşturma Aracı Olarak Medya ve Din İlişkisi", Selçuk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Devran, Y. (2010). *Haber-Söylem-İdeoloji*, İstanbul: Başlık Yayın Grubu.
- Demirci, K. (2010). *Teorik Bir Yaklaşımla Zamirler*, Grafiker Yayınları.
- Dökmen, Ü. (2015). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Durak, B. K.ve Arıcı, M. (2016). *Öznelerarası Etkileşimde Empati-Özbilinç Paradoksu*, IV. Uluslararası Felsefe Kongresi, 13-15 Ekim 2016, Bursa.
- Dursun, Ç. (2001). *TV Haberlerinde İdeoloji*, İmge Kitabevi.
- Elbirlik, T. ve Karabulut, F. (2015). "Söylem Kuramları: Bir Sınıflandırma Çalışması (Discourse Theories: A Study Of Taxonomy)", *Dil Araştırmaları*, Güz,17. 31-50.
- Ertürk, Y. D. (2010). "Halkla İlişkiler Alanında Empatik Yaklaşımlar", Y. Ertürk (Editör), *Halkla İlişkilerin İletişim Öznesi: Empati*, İstanbul: Derin Yayınları, 3-27.
- Ersoy, E. G. Ve Köşger, F. (2016). "Empati: Tanımı ve Önemi", *Osmangazi Tıp Dergisi*, 38, 1-9.
- Evre, B. (2009) "Söylem Analizine Yönelik Farklı Yaklaşımlar: Bir Sınıflandırma Girişimi", İ.Parlak (Editör), *Medya Gerçekliğin İnşası*, 107-152.
- Goleman, D. (2007). *Duygusal Zekâ EQ Neden IQ'dan Daha Önemlidir* (Çev. B. Seçkin Yüksel), İstanbul: Varlık Yay. 946.

- Gülseren, Ş. (2001). Eşduyum (Empati): Tanımı ve Kullanımı Üzerine Bir Gözden Geçirme, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 12 (2), 133-145.
- Gür, T. (2011). *Türkçe Öğretmeni Adaylarının Dil Tutumları ve Dil Kullanımlarının Söylem Çözümlemesi Yöntemi İle Betimlenmesi*, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.
- İlkdoğan, H. (2017). "Göstergenin Toplum Düzlemindeki Yeri: Toplumsal Göstergebilim", *İdil*, 6 (39), 3147-3164.
- Kahraman, S. (2015). *Dilde Çok Anlamlılık ve Belirsizlik*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Karahan, F. (2006). "Biçembilim ve Eleştirel Söylem Çözümlemesi Bağlamında Dedikodu Sütunlarına Yönelik Bir İnceleme", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 89-118.
- Korkut, E. (2012). "Bile: Kullanım Değerleri "Bile" Kullanımında Önvarsayımlar ve İmalı Anlamlar", *Turkish Studies*, 7/4, 145-162.
- Krznaric, R. (2015). *Bir Devimin El Kitabı Empati* (Çev. B. Erdoğan), İstanbul: Nail Kitabevi.
- Peçenek, D. (2008). "Yabancı Dil Öğretiminde Dilbilgisi", *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi*, 141, 67-84.
- Sözen, E. (2017). *SÖYLEM Belirsizlik, Mücadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*, İstanbul: Profilkitap.
- Tarhan, N. (2017). *Toplum Psikolojisi Ve Empati, Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Uslu, A. (2016). "Cahit Zarifoğlu'nun "Savaş Ritimleri" Romanının Söylem Çözümlemesi Metoduyla İnceleme Denemesi", *International Journal of Social Science*, S.49, 403-417.
- Ümit, A. (2018). *Kırlangıç Çılgığı*, Everest yayınları.
- Vardar, B. (1998). *Dilbilim Temel Kavramlar ve İlkeleri*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yağcıoğlu, S. (2002). "Eleştirel Söylem Çözümlemesi Disiplinler Arası Bir Yaklaşım." (S. Yağcıoğlu, Der.), *İçinde 1990 Sonrası Laik-Anti laik Çatışmasında Farklı Söylemler Disiplinler Arası Bir Yaklaşım*, İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 163-178.
- Yıkmuş, S. (2019), *Türkiye Türkçesinde Empati Dili (Söylem Çözümlemesi)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/muebbet-istrari-41223875> (24 Mayıs 2019)
- https://www.youtube.com/watch?v=_xjtMG8yVGg (18 Şubat 2019)
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a2b384603d781.14715836, (09 Aralık 2017)

